

KRONIKKEN

Hensynet til mennesket

Alliancen mellem husmænd
og sociologer 1960-70

af Gunnar Lind Haase Svendsen

1960'erne betød på mange måder en tilbagegang for de danske landbrugere – for husmændene dog ikke mindre end en katastrofe. Fra gennem generationer at have været udnævnt til mønsterlandbrug og vigtige kulturbærere i landbrugslandet Danmark blev husmandsbrugene fra omkring 1961 af landbrugseksperter og politikere nærmest dødsdømt i den offentlige debat. Det lille brug gik så at sige af mode, nærmest fra det ene år til det andet. Det blev pludselig stemplet som noget gammeldags og tilbagestående af eksperterne, der talte om rationalisering, stordrift, vertikal integration, samt strukturændringer, strukturrationalisering, strukturudvikling og lignende sammensætninger med „struktur-“.

Som man bl.a. kan se i landbotidskrifterne gennem perioden, havde sådanne fremmedord en frygtindgydende effekt på landbrugerne. De syntes simpelthen at have været umulige at argumentere imod, for – som man sagde – udviklingen kan ingen jo gå imod.

Også husmændene var i starten tydeligvis benovede over alle disse nye ord, indtil de fandt ud af, at de såkaldte strukturændringer på sigt ville betyde en nedlægning af husmandsbrugene. Da man af gode grunde ikke ønskede at bortrationalisere sig selv, forsøgte man at argumentere imod landbrugsøkonomernes „strukturændringer“ og „udviklingslov“ ud fra „livsform“ og „det menneskelige hensyn“.

Imidlertid måtte man hurtigt erkende, at det var umuligt at vinde denne symbolske kamp alene, uden ekspertbistand. Derfor gik man til de danske sociologer for at bede om videnskabelig assistance. En alliance mellem husmænd og sociologer syntes hermed at tage form.

Denne alliance, som vi skal se nærmere på i det følgende, skal først og fremmest ses som et udtryk for husmændenes desperation og afmagt i de hektiske

1960'ere, da økonomisk vækst, strukturudviklingen og lignende termer inden for samfundsvidenskaberne syntes at blive legitime argumenter i sig selv. Hvorfor støder vi f.eks. i husmandsforeningernes *Husmandshjemmet* medio 1960'erne så ofte på overskrifter som „Sælg ikke bedriften!“, „Forlad ikke gården!“? Tydeligvis fordi man søgte at dæmme op for den magtfulde propaganda, der udgik fra mange af de øvrige landbotidskrifter i denne periode. Ja, „den agitatoriske strukturdebat“ var simpelthen en direkte årsag til, at husmændene afvandrede, mente *Husmandshjemmets* redaktion i en leder fra februar 1964 under titlen „Strukturdebattens ulykkelige følger“.

Det var således ikke alene ændringerne i den internationale markedsøkonomi, der fik medlemmerne til at sælge deres bedrifter, vidste man. Det var først og fremmest ord. Sagt på en anden måde var husmændene klar over, at de befandt sig i en kamp på ord - nemlig den symbolske kamp, Bourdieu (1990:55) har benævnt „constitutive naming“, og som udspringer af sociale agents kamp om symbolsk magt „of which [the] power of constitutive naming, which by naming things brings them into being, is one of the most typical demonstrations“.

Hvorledes skulle husmændene bære sig ad med at vinde denne symbolske kamp?

Kigger man i *Husmandshjemmet* i perioden 1960-70, ses det tydeligt, hvordan man op gennem 1960'erne ledte med lys og lygte efter løsninger på, hvorledes man kunne modvirke strukturændringernes effekter. Bl.a. benyttede man ordet „livsform“ som en slags anti-luftsskyts mod de magtfulde, videnskabelige begreber, husmændene følte sig voldsomt beskudt af. „Det er livsformen, der skal give de tekniske goder deres værdi“, proklamerede formanden Peter Jørgensen således tidstypisk til husmandsforeningernes

landsmøde i marts 1960.

Imidlertid vedblev sådanne synspunkter ikke at vække genklang hos statsmagten. I midten af 1960'erne kunne husmændene, når det gjaldt et så vigtigt punkt som liberaliseringen af jordlovene, kun råde politikerne til „at holde igen“ – omend man herved risikerede at blive „stempet som gammeldags bagstræber“ af det øvrige samfund, som det hed i en leder fra november 1965.

Også i den forbindelse ønskede *Husmandshjemmet* at gøre sine læsere opmærksomme på, at husmændene var et offer for en sammenlægningspropaganda anført af „skrivebordsgeneraler“, „kloge mænd og eksperter“ med „skrivebordsfilosofiske synspunkter“ osv., der – i ledtog med lederne af de finansielle institutter – nærmest havde rottet sig sammen med det formål at „udradere“ husmændene og de mindre gårdmandsbrug.

En undtagelse var dog sociologerne, der tidligt stillede sig kritisk over for naturnødvendige strukturændringer. Således blev ikke strukturændringer, men ordet „institutionalisme“ anvendt i stærkt negativ betydning allerede i 1957 i en artikel i *Tidsskrift for Landøkonomi*, hvori redaktør Ulver Forchhammer i sin definition af begrebet talte om den generelle udvikling, der „medfører det ejendommelige sociologiske træk, at hvor en „bevægelse“ kendetegnes ved idel forandring og fornyelse, karakteriseres institutionen ved konsolidering og faste (stivnede) former“.

Ikke mindst i Socialpolitisk Forening bekymrede man sig om de sociale konsekvenser af den voldsomme folkevandring fra land til by i begyndelsen af 1960'erne. Således var emnet for Socialpolitisk Forenings møde på Hindsgavl i 1963 „Bondelevets forvandling“.

Det var imidlertid sociologerne fra Socialforskningsinstituttet, der efterhån-

den udviste den største forståelse for husmændenes situation. I den forbindelse blev der i *Husmandshjemmet* talt om det „landbrugssociologiske synspunkt“, dvs. det videnskabeligt understøttede synspunkt, der tog husmandstilværelsen som livsform i forsvar. Dette menneskesyn blev set i kontrast til det „rent materialistiske syn, hvor „maskinens“ værdi placeres foran de menneskelige værdier“. I artiklen „Hensynet til mennesket“ fra august 1964 kunne man således læse følgende:

[Ændringen] i erhvervsfordeling og befolkningssammensætning (vi forsøger at undgå ordet strukturændring) er i virkeligheden sagens kerne og husmandsforeningerne ser det som en af sine fornemste opgaver under denne proces at påvirke udviklingen således, at der tages hensyn til det menneskelige element. Den tilbøjelighed til i visse kredse at betragte mennesket som et økonomisk dyr er yderst farligt. I stedet må sættes en forøget indsats på samfundsforskningens område.¹

„Rammerne for socialforskning her i landet er små i forhold til de mange uløste opgaver“, hed det i en leder i *Husmandshjemmet* i februar 1965. Grunden hertil, mente man, var en manglende forståelse af socialforskningens betydning „såvel i den almindelige befolkning som blandt organisationsfolk og politikere“. I en leder samme år, „Vi skal lede udviklingen“, satte man derfor sin lid til SFI-sociologerne:

Vi håber, at socialforskningsinstituttet kan tilvejebringe materiale, der kan belyse [strukturændringens konsekvenser]. Mange forstår heldigvis strukturændringens so-

ciale side. Nogle begriber ikke et kvæk. Enkelte forstår den måske, men nævner den ikke.²

Man håbede dog også på via opbakningen fra SFI at kunne tilkæmpe sig en øget indflydelse på landbrugs- og socialpolitikken. Således modtog Socialforskningsrådet, der stod i spidsen for Socialforskningsinstituttet, f.eks. i januar 1965 en henvendelse fra De samvirkende danske Husmandsforeninger, hvori husmændene bad om at tage „de sociale spørgsmål i forbindelse med strukturudviklingen i landbruget op til drøftelse“. Dette resulterede bl.a. i, at rådet nedsatte et særligt landbrugsudvalg, der netop skulle behandle disse spørgsmål.

I henvendelsen hed det bl.a., at „husmandsforeningerne mener, at der bør tages vidtgående menneskelige hensyn ved en kommende landbolovgivning“. I *Husmandshjemmet* skrev man i forbindelse med dette ønske om en videnskabelig belysning af afvandringens konsekvenser, at „sociologerne kan fortælle os en del om, at det kan give menneskelige konflikter at blive revet ud af sit milieu, at flytte fra en gruppe til en anden, især hvis det socialt set er en flytning til et lavere samfundslag“. „En forsvarlig lovgivning på dette felt“, hed det i en anden kommentar, „kan først iværksættes, når socialforskningsinstituttet har afsluttet undersøgelserne om landbrugets strukturændring“.

Første del af SFIs undersøgelse af de sociale følger af strukturændringerne blev afrapporteret november 1967. Der var tale om en interviewundersøgelse af 250 landmænd i Ringkøbing amt, som havde til hensigt at afdække nogle af „de sociale tilpasningsproblemer“, som det blev udtrykt. I den forbindelse havde forskningsleder Erling Jørgensen udtalt, at „følelsen af at sakke bagud i forhold til det øvrige samfund er udbredt“.

Resultaterne af SFIs arbejde med det sociale spørgsmål blev diskuteret ved flere møder og konferencer, som f.eks. ved Socialpolitisk Forenings møde på Hinds-gavl sommeren 1968, hvor også landboernes situation blev taget op til diskussion. Året efter offentliggørelsen af interviewundersøgelsen, i november 1968, afholdtes endvidere en social-politisk konference på Christiansborg om de sociale og menneskelige følger af strukturændringerne, bl.a. med deltagelse af landbrugsminister Peter Larsen, husmandsforeningernes Peter Jørgensen og direktør for Socialforskningsinstituttet, Henning Friis. I artiklen, „Vi opfordrer ikke landmænd til at forlade deres erhverv“, refererede *Husmandshjemmet* Friis for at have udtalt, at „strukturændringerne inden for landbruget må finde en løsning, som kan afværge den økonomiske nød, bl.a. ved udbygning af vort omkolingssystem“.

Anden del af SFIs undersøgelse, *De sociale konsekvenser af landbrugets strukturændringer*, udkom i 1970, dvs. på et tidspunkt, hvor det reelt var for sent for husmændene at ændre på udviklingens gang.

Økonomen Gunnar Viby Mogensen definerede her strukturændringerne i landbruget som en udvikling mod større bedriftsenheder, øget specialisering og øget påvirkning fra den økonomiske sfære, omend han også talte om ændringer i arbejdsstyrke og mekaniseringsgrad, samt i familie-, alders- og uddannelsesstruktur og – i sidste instans – sociale ændringer. Således var „en del af strukturændringerne (..) samtidig sociale ændringer, ligesom en del af de sociale ændringer selv er medvirkende årsag til andre sociale ændringer“. Selv på dette tidspunkt var Viby Mogensens mere sociologiske vinkel dog noget af en sjældenhed – men den vakte bestemt genklang hos husmændene!

Det var rent faktisk også kun strukturændringernes *konsekvenser*, man i disse år kunne forsøge at gøre noget ved, bl.a. gennem omskoling af landbrugerne, økonomisk støtte, rådgivning mv. I det hele taget syntes sociologerne her at have fået en rolle som „opryddere“ efter en udvikling, der op gennem 1960'erne ligesom var tromlet hen over mennesker og landskab ude i landdistrikterne.

Men hvorfor kørte udviklingstoget afsted uden det store „hensyn til mennesket“?

En af forklaringerne er, at Danmarks førende eksperter op gennem det meste af 1960'erne bestod af lutter politologer, økonomer og statistikere, der ensidigt fokuserede på økonomisk vækst og materiel velfærd. I slutningen af 1960'erne fik andre videnskabsfolk som etnologer og etnografer dog den opgave at opbløde denne tilgang, bl.a. i forbindelse med den tekniske ulandshjælp, der i sidste halvdel af 1960'erne blev kritiseret for sin etnocentriske karakter. På samme måde var det herhjemme de ligeledes kulturforsvarende sociologer, som gik ind i kampen for det individualistisk-menneskelige aspekt – en slags rest, den øvrige samfundsvidenskab hastigt havde lagt bag sig i lutter iver efter at tage udviklingens kæmpeskridt mod det fælles bedste: øget materiel velfærd.

Hvorfor blev det da netop sociologernes videnskabelige vinger, husmændene forsøgte at søge ly under i kampen om eksperterne? Hvorfor ikke etnologernes, antropologernes eller andre mere „bløde“ faggruppers? Simpelthen fordi, sociologerne ligesom de magtfulde landbrugsøkonomer benyttede den videnskabeligste af alle videnskabelige metoder: *statistikken*. „Udviklingen foregår så hurtigt, at vi ikke kan nøjes med de traditionelle statistiske data“, fastslog statskonsulent A. P. Jacobsen allerede i 1960. Han efterlyste i den forbindelse sociolo-

gisk-statistiske undersøgelser af landbostanden.

Uden statistikken gik det altså ikke. Uden statistikken kunne man ikke legitimere sine synspunkter. I landbotidsskrifterne efter 1960 skrev man andægtigt om: „tallenes tale“.

Imidlertid syntes husmændenes alliance med sociologerne i 1960'erne delvist at mislykkes. Man får i det hele taget indtrykket af landbrugssociologerne som en slags bedemænd – fulde af respekt og medfølelse over for husmændene, men ude af stand til at give dem deres kære husmandstilværelse tilbage. Var der ikke også en vis halvhjertethed at spore i husmændenes tilnærmelse? Som havde de opgivet at vinde denne kamp på forhånd? De betegnede sig selv som „skikkelige mennesker“, men vidste øjensynligt, de var bedre til at arbejde end til at bruge ord. Som allerede nævnt kan initiativet derfor også ses som et sidste, desperat forsøg fra husmandsledelsens side på at „lede udviklingen“ på et tidspunkt, da udviklingen allerede var løbet fra denne gruppe. Beslutningen om for alvor at deltage i den legitime, offentlige kamp på ord kom med andre ord for sent.

Således måtte husmændene i løbet af blot et par år – ofte overrumplet, chokeret – erkende nederlaget. De var simpelthen løbet tør for argumenter. „15.000 husmandsbrug færre“ lød overskriften i *Husmandshjemmet* i maj 1964 (man talte om perioden 1960-63). Mange husmænd følte det som en decideret forfølgelse af bevægelsen: en eller anden gruppe mennesker havde af en eller anden grund sat sig for at udradere dem.

Bortset fra de uomgængelige, ydre omstændigheder, eksperter, politikere og andre ledende personer pegede på, skyldtes husmændenes nederlag imidlertid i høj grad også, at de ikke havde været i stand til verbalt at formidle *deres* vision af verden ud til offentligheden og

hermed tage aktivt del i en symbolsk kamp. De var så at sige lammet af den afasi, som ifølge Bourdieu (1977:170) karakteriserer dem, som er „denied access to the instruments of the struggle for the definition of reality“.

En husmand, der i en menneskealder havde levet sammen med sin kone på 12 tdr. land, blev i 1980 bedt om at svare på et spørgeskema. Under en rubrik med spørgsmålet, om der var noget, man særligt savnede, skrev manden følgende, der ganske præcist rummer den tanke om „det rigtige liv“, som mange husmænd følte, men som de havde så svært ved at forsvare med ord over for eksperterne:

Vi savner den gamle Kultur, hvor der var noget, der hed Ære og Skam, der var med at holde den menneskelige Kvalitet oppe, den moderne Teknik vil også i det lange Løb nedbryde mennesket sundhedsmæssigt³.

Noter

1. Husmandshjemmet 1964, nr. 32, s. 9.
2. Husmandshjemmet 1965, nr. 5, s. 2.
3. Citeret fra Christiansen 1982, s. 181.

Litteratur

- Andelsbladet*. Forskellige årgange.
- Bourdieu, Pierre 1977: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre 1990: *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Christiansen, Palle Ove 1982: *En livsform på tvangsauktion?* København: Gyldendal.
- Husmandshjemmet*. Forskellig årgange.
- Mogensen, Gunnar Viby 1970: *De sociale konsekvenser af landbrugets strukturændringer*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Gunnar Lind Haase Svendsen
E-mail: gs@ifg.dk